

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ

ՇԱԲԱԹ, 21 ՅՈՒԼԻՍ 1912

ԹԻԻ 28

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՍՈՒԼԻՍ

ՉՈՐՄԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿ ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Այս տարի կը լրանայ Հայ տպագրութեան չորսհարիւրամեակը, որուն էջմիածնայ բազմամուտ միաբաններէն Գալուստ Տ. Մկրտիչեանի առաջարկով՝ կցուեցանաւ Հայ գիրքու գիւտին 1500 ամեակը, որ նոր հետազոտութեանց համաձայն իբր թէ կատարուած պէտք է ըլլայ 412ին:

Անոնք որ Տիգրիսի մէջ Մշակի քառասնամեակին շուրջը մղուած կուսակցական պայքարին հետեւած են մօտէն, անոնք գիտեն թէ այս մեծ գաղափարը — որ այնքան պարտաւորիչ, այնքան բոպէին էական պահանջն էր — երբէք իրականութիւն չպիտի գտնէր, եթէ անոր խառնուած չըլլային կուսակցական նկատումները:

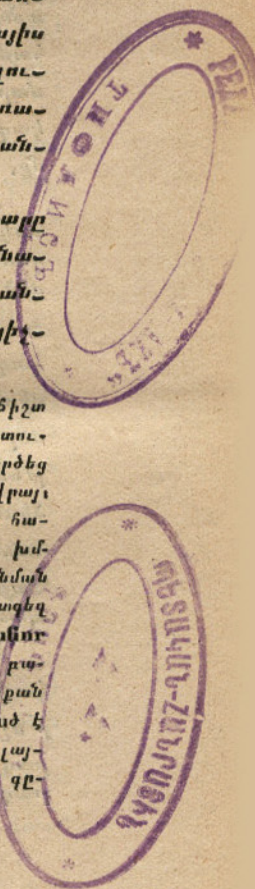
Մշակի քառասնամեակը հազիւ թէ տօնել որոշուած էր մայիս 26ին, երբ անոր մրցակից Հորիզոն մէջանող նեակց Յորելեաններու խուրձ մը. — Հայ տպագրութեան 400ամեակ, Գրի գիւտին 1500ամեակ, Իւրայէլ Օրիի մահուան 200 ամեակ, Արովեան 75ամեայ տարեդարձ եւ ըն. — խափանելու համար Մշակի քառասնամեակին հանդիսաւոր կերպով կատարուելը:

Հորիզոնի կուսակցական նկատումներով առաջ նետած այս առաջարկներն որչափ որ չկրցան իրենց բուն դիտումին ծառայել, սակայն առաջ բերին շարժում ու եռանդ:

Հորիզոն կ'ուզէր որ 400ամեակի հանդիսաւորութիւնները կատարուէին Մայիս 26էն առաջ, նոյն իսկ Ապրիլին, ձախողութեան մտանելու համար իրենց հակառակորդներու սարքած քառասնամեակի հանդիսութիւնները: (*)

Առաջարկը ընդգրկուեցաւ, գաղափարը գնահատուեցաւ. սակայն Հորիզոնի նախաձեռնութեամբ Թիֆլիսի մտաւորականներէն, Հաստատութեանց ներկայացուցիչ

(*) Հորիզոնի հակամշակեան պայքարը, ճիշտ անոր Քառասնամեայ յորելեանին պատրաստութեանց միջոցին, շատ զէշ ազդեցութիւն գործեց հասարակութեան չեզոք ու ողջամիտ մասին վրայ: Գաղափարի և ուղղութեան տարբերութիւնն ու հակաակումբիւնը պէտք չէ մղէր Հորիզոնին խմբագրութիւնը, — որուն մէջ կը գտնուին Լէօի նման հանրամանօժ մտաւորականներ, — բանալու սոցեղ պայքար մը իրենց մէկ պաշտօնակցին դէմ, անոր յորելեանին օրը: Ասիկայ ամեն բանն առաջ բերելիքն էր, եւ ի պակաս մըն էր, որ այնքան աւելի աններելի կը դառնայ, որքան մեծ եղած է համակրութիւնն ու համարումը՝ նոյն Թերթին լայնամիտ գաղափարներուն և մանաւանդ գրական զնահատելի ուղղութեան վրայ: Ծ, ԽՄԲ.

ներէն, եւ այլ հասարակական գործիչներէն կազմուած Յանձնաժողովը խոհականութիւնը ունեցաւ այս մեծ տօնը կուսակցական նկատումներէ բարձր բանել եւ գործիք չընել կիրքերու, ու որոշեց 400-ամեակը տօնել Հոկտ. 13ին:

Այս բարեգէպ որոշումը հանդարտացուց կիրքերը, եւ հիմա որ Մշակի քառասնամեակը արդէն շատոնց կատարուած է, «Հայ մտքի տօնը» կատարելու գաղափարը՝ առանց կուսակցական նկատումներու եւ անձնական տեսակէտներու՝ ամէն կողմէ ընդգրկուած է բովանդակ կողմասի եւ Ռուսաստանի մէջ, ուր արժանաւորապէս տօնելու համար գաղափարի, գրականութեան, գեղեցիկ դարձութեանց եւ յառաջդիմութեան մեծ տօնը, մեծամեծ պատրաստութիւններ կը տեսնուին:

Թիֆլիսի Յանձնաժողովէն անջատ, Ամենայն Հայոց Վեհ. կաթողիկոսը, իբր Հայ ազգին վերին հոգեւոր իշխանութեան մարմնացում, հովանաւորած է Հայ մտքի տօնը փառաւորելու գաղափարը, եւ անոր համազգային նշանակութիւն մը տայու համար, իր բարձր հովանաւորութեան տակ կազմած է Էջմիածնայ մէջ Յանձնաժողով մը, որ իր կարգին մեծ եռանդեամբ գործէ:

Տակաւին ամէն բան ծրագրային վիճակի մէջ ըլլալով, կարելի չէ հիմակուրնէ վճռել թէ ի՞նչ կարելի պիտի ըլլայ ընել այս մեծ տօնին առթիւ:

Թիֆլիսի մէջ կը խորհուի «Փօնա» մը կազմել կրթական նպատակով. իսկ Էջմիածնայ Յանձնաժողովը ծրագրած է կազմել գրական ֆօն մը, անով հրատարակութեան ասլու համար Էջմիածնայ վանքին ձեռագիրները մաս մաս, եւ հայագիտական հանդէս մը հրատարակել, յատկատրուած Հայ լեզուի, մասենագրութեան, Հայ պատմութեան եւ ընդերքերեայ նիւթերու:

Սակայն որչափ ատեն որ ֆօն մը չէ կազմուած, կարելի չէ վճռապէս ըսել թէ ի՞նչ պիտի կարելի ըլլայ ընել, եւ այդ ծրագիրները ո՛րքան կարելի պիտի ըլլայ իրագործել:

Թիֆլիսի Յանձնաժողովը այս առթիւ հրատարակած է շատ փոքրադիր 200էջերէ բաղկացեալ Լէօ-ի մէկ հատորը «Հայ գիրքի օտեր» վերնագրով եւ գեղեցիկ ազգաբնութեամբ, ամբողջ գաղափար մը տալու համար զրի գիւտի եւ Հայ ազգաբնութեան վրայ Թիֆլիսի Յանձնաժողովը նաեւ տեղւոյն Հրատարակչական ընկերութեան միջոցաւ մրցում բացած է՝ աւելի ընդարձակ հատորի մը հրատարակելու համար Հայ ազգաբնութեան պատմութիւնը, լաւագոյնին յատկացնելով մրցանակը:

Էջմիածնայ Յանձնաժողովը ալ պիտի հրատարակէ 60 էջոց փոքր տեարակ մը միւլտիպլիկացիոն նպատակով. ինչպէս նաեւ ընդարձակ հատոր մը ի պատիւ տօնին, նախընտրած սոսկ հայագիտական նիւթերու եւ գաղափարներու: Դարձեալ Բեդերսպուրկի Հայ Եկեղեցւոյ Խորհուրդը — որ իբր նիւթական միջոցներով ճօն կազմակերպութիւն մը մեր Մանասարեանի Խնամակալութեան եւ Բերայի կալուածոց կը նմանի — գեղեցիկ գաղափարն ունեցած է Հայ պատմագիտական ֆօն մը հաստատելու, ինչ որ ոչ նուազ շնորհաւորելի քայլ մը պիտի ըլլար:

Սանմանին միւս կողմը, ինչպէս կ'ըրեւայ, Հայ ազգաբնութեան չորսհարիւրամեակը առաջ բերած է ոգեւորութիւն եւ եռանդ. եւ ինչպէս կը տեսնուի, որքան ալ երեք առանձին կեդրոններու մէջ երեք մասնախումբեր կը գործեն, սակայն վերջապէս անոնք կը ներկայացնեն հաւաքական ուժեր, մինչ Թուրքիոյ մէջ գաղափարական գործերու համար երեք հոգի քով քովի բերել եւ ոգեւորութեամբ փարիլ տալ իրենց գործին կարելի չէ եղած միշտ:

Չորսհարիւրամեակի մեծ գաղափարն ալ նոյն անտաքերութեամբ ընդունուեցաւ Թրքահայոց մէջ: Սկիւսարի «Յառաջդիմական Միութեան» կողմէ Կ. Պօլսոյ բոլոր ընկերութիւններու հրաւէր եղաւ, հաւաքաբար բողոքուելու համար այդ գաղա-

փարին շուրջը, և այս հրաւերը պէտք եղած ընդունելութիւնը չգտաւ: Հազիւ քանի մը ընկերութիւններ պատասխանեցին, որով հարկ եղաւ նաեւ հրաւիրել խմբագրութիւններ:

Հաւաքական ուժերով գործելու այս առաջարկը այսօր լիժամ կրնայ համարուել: Վասնզի իր իբր հիմնականներարար այս մասին ընարուած չորս որոշումներէն կը հասկցուի թէ կարելի չզլիտի ըլլայ գործադրել:

Այսպէս որոշուած էր՝ Ա. Դիմել կովկաս, Ամերիկա, և այլուր, ամէն տեղ միեւնոյն օրուան մէջ (Նոյեմբեր 25 ին) տօնելու համար Հայ տպագրութեան չորսհարիւրամեակը: Այս որոշումը ոչ Տիգրիսի և ոչ Էջմիածնայ Յանձնաժողովը ընդունած է, Հոկտ. 13ը ընդունելով իբր հանդիսութեան օր:

Բ. Որոշած էր հրաւիրել անհատական գործեր պատրաստողները՝ արտայայտուիլ նոյն օրը: Այս որոշումն ալ կ'երևայ թէ չզլիտի յարգուի, վասնզի արդէն Լեօ հրապարակ հանած է հատոր մը և իմօտոյ լոյս պիտի տեսնայ կ'ըսուի ուրիշ հատոր մը նոյն հիմին վրայ թէղդիկէն գրուած:

Գ. Որոշուած էր հրատարակել Հայ տպագրութեան պատմութիւնը, մասնագէտներու աշխատակցութեամբ: որքան ատեն որ Յանձնաժողովը տրամադրելի գումար մը չունենայ իր ձեռքին տակ, քնական է թէ այս տեսակ հրատարակութիւն մը չի կրնար կատարել: և որովհետեւ չունի և չզլիտի ունենայ, հետեւաբար այս որոշումն ալ չեղեալ կրնայ համարուիլ:

Դ. Հանդէսներ սարքելու գաղափարը իրմէն կախում չունի և արդէն սկսած են հանդէսներ սարքուիլ:

Մինչեւ հանդէսին օրը Յանձնաժողովին գոյութեանը կը տարակուսինք:

Ասոր համար մտածուեցաւ Ազգ իշխանութեանց հովանաւորութեան տակ կատարել այս գերազանցապէս գաղափարական տօնը, և Ուսումնական Խորհուրդը

որոշեց որ Իզմիրեանց Յանձնաժողովը ստանձնէ այդ նախաձեռնութիւնը: Յանձնաժողովը սակայն մերժեց այս առաջարկը, ինչ որ դժբախտաբար ուղիղ չէր, քանի որ Իզմիրեանցէն յարմարագոյնմարմին մը չկար այս տեսակ նախաձեռնութիւն մը ստանձնելու համար:

Փափաքելի էր որ Ս. Պատրիարք Հօր նախաձեռնութեան տակ Իզմիրեանց Յանձնաժողովը մասնախումբ մը կարգէր, և կազմակերպէր ոչ միայն հանդէսներ, այլ նաեւ գոյացնէր զբաժանուի մը, որ լաւագոյն կերպով գործածուած պիտի ըլլար, եթէ տրամադրուէր Իզմիրեանց Յանձնաժողովին, ի յիշատակ 400ամեակի հրատարակելու համար մինչեւ հիմա անտիպ մընացած նախնեաց մատենագրութեան մտացորդները, ինչ որ լաւագոյն ծառայութիւնը պիտի ըլլար Հայ գրականութեան:

Այս առթիւ աւելորդ չըլլայ ըսել թէ որքան որ հաւաքական ուժերու ձեռամբ ոչինչ կատարուած է ի պատիւ այս մեծ տօնին, սակայն անհատական նախաձեռնութիւններ եղած են:

Այսպէս, յիշեցինք թէ Թէոդիկ տպագրել սկսած է արդէն «Տիպ և Տնո» վերնագրով գեղեցիկ հատոր մը, լաւագոյն տպագրութեամբ և բացարձակապէս դեղարուեստական հրատարակութիւն մը, ճոխ պատկերներով և տեղեկութիւններով:

Դարձեալ կը տեղեկանանք թէ ուրիշ բանասէր մը, պատրաստած է բաւական ստուար հատոր մը Հայ տպագրութեան պատմութեան մասին, բոլոր նորագոյն տեղեկութիւններով: Հատորը պիտի ըլլայ, կ'ըսուի, պատկերազարդ, սակայն ոչ թէ շիւքս հրատարակութիւն մը, այլ ժողովրդական աժանագին:

Հետեւաբար անհատներ են որ Կ. Պոլսոյ մէջ կը գործեն և ոչ թէ հաւաքական մարմինները:

Իսկ Ամերիկայի Հայ գաղութը՝ արագութեան ու աւանդականութեանց հա-

կառակորդ այդ երկրին մէջ կանխեց աշխարհի բոլոր Հայութիւնը, Մայիս 26ին Պօսթընի մէջ կատարելով Հայ տպագրութեան 400ամեակի ի պատիւ փառաւոր հանդէս մը, ի ներկայութեան հանդէսին նախաձեռնարկ Հայ Ուսանողական Միութեան անդամներուն, Ամերիկահայ մամուլի ներկայացուցիչներուն եւ Պօսթընի Օսմ. Հիւպատոսին :

Ուսանողական Միութեան ատենապետ Տիար Ռ. Ս. Թազուրեան, Գօլըմպիա Համալսարանէն ընթացաւարտ, բացած է հանդէսը : Յետոյ խօսած է «Ազգ»ի խմբագրապետ Արմենակ Ն. Նազարէթեան Հայ դրչագրութեան պատմութեան վրայ :

Կարգացուած նաեւ Վահան Բիւրքձեանի «Հայ տպագրութեան պատմութիւնը» : «Արմենիա»ի խմբագիր Արշակ Տ. Մահտեսեան խօսած է «Ամերիկահայ տպագրութեան» ծագման մասին : Յետոյ Օսմ. հիւպատոս Ալլամ Ֆախրի էֆ. Հայ երիտասարդներու Ամերիկայի մէջ ցոյց տուած ուսումնասեւնչ ու յառաջադէմ ոգիին ու փայլուն յաջողութիւններուն մասին դրուատալից ճառ մը խօսած է :

Յետոյ կարգով խօսած են Ամերիկահայ մամուլին եւ զանազան կազմակերպութեանց ներկայացուցիչները :

Այս առթիւ հանգանակութիւն մը կատարուելով գոյացած է 43 տուար 20 սէնթ, որ յատկացուեցաւ Հայ տպագրութեան 400ամեակը յաւերժացնելիք հրատարակութեան մը :

Ամերիկահայ Ուսանողական Միութիւնը այս առթիւ կազմակերպած էր նաեւ ցուցադրութիւն մը 400ամեայ շրջանի մէջ ապուած դիրքերու, եւ մասնաւորապէս Ամերիկահայ մամուլէն լոյս տեսած գիրքերու, ինչ որ շահեկան հաւաքում մը կը ներկայացնէր (*)

* * *

(*) Այս առթիւ հաճելի պարտք մըն է մեզի, որ քախուժեամբ յայտարարել թէ Ամերիկահայ ուսանողութիւնը՝ ազգին պատիւ բերելու վիճակին մէջ կը զանուի, ոչ միայն կրթական բարձրագոյն շաս-

Այս առթիւ ցոյց կուտան թէ Հայ տպագրութեան 400ամեակին՝ նշանակութիւնն եւ կարեւորութիւնն ըմբռնուած է, Միայն Մխիթարեան կրկին միաբանութիւններն են որ տակաւին այս մասին ո եւ է ձեռնարկ չեն ըրած :

Մենք կը փափաքէինք որ անոնք ալ այս ընդհանուր ոգեւորութեան մէջ բաժին մը ունենային :

Մեր տեսակէտով Էջմիածնայ եւ Երուսաղէմի Միաբանութիւնները, եւ Վենետիկի ու Վիեննայի Մխիթարեանք Հայ տպագրութեան 400ամեակը յաւերժացուցած պիտի ըլլան, հրատարակութեան տալով իրենց ձեռագրաց ցուցակները, Տաշեան դրութեամբ :

Էջմիածնայ ցուցակը կ'ըսուի թէ պատրաստուած է արդէն Մեսրոպ կպ. Տ. Մովսէսեանի ձեռամբ, եւ Էջմիածնայ Յանձնաժողովը ուրիշ գաղափարներու շուրջ գեղեցիկ աւելի լաւ բան մը պիտի ընէր, ուղղակի մաս առ մաս հրատարակութեան տալով այս ցուցակը : Երուսաղէմի 2000 կտոր ձեռագիրներէն 800ը կ'ըսուի թէ Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոսը ցուցակազրած է : Ձեռագիրը կը մնայ իր քով : Երուսաղէմի Միաբանութիւնը կրնայ ինքն ալ — մտաւոր ամուլութեան ու բարոյական անկման անցեալ երկարատեւ շրջանէն յետոյ — թօթափել անցեալին մեղկութիւնները եւ դռնալ վաթսուսական թուականներու մտաւորական գործունէութեան, եւ ամենով Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսէն կազմուած այս ցուցակը, հրատարակել մաս առ մաս :

Վենետիկի Մխիթարեանք ասկէ առաջ խոստացած էին իրենց ձեռագրաց ճոխ հաւաքածոյին միայն Յիշատակարանները հրատարակել : Հ. Պոսուրեանի այս խօս-

տատուութիւններու մէջ ձեռք բերած փայլուն յաջողութիւններով, այլեւ ազգային գովելի գործունէութիւնով մը՝ յօգուտ Ամերիկահայ գաղութին, և մանաւանդ Մայր Հայրենիքին իմացական և տնտեսական յառաջդիմութեան : Ե. ԽՄԲ

տու մը չիրագործուեցաւ մինչեւ հիմա: Աւելի լաւագոյն ձեւը պիտի ըլլար անշուշտ Տաշեանի ոճով ցուցակներու կազմութիւնը. սակայն եթէ կարելի չպիտի ըլլայ, դէթ Հ. Պատուրեանի գործը պէտք է լոյս տեսնայ այս տարի, Հ. Աազիկեանի հոյակապ գործին հետ, — Հայկական Նոր Մատենագիտութիւն — որուն առաջին երկու հատորներն արդէն լոյս տեսած են, եւ անձկութեամբ կը սպասուի յաջորդ հատորներուն:

Վենետիկ՝ իր ձեռագրաց ճոխ հաւաքածոն ծանօթացնելով աշխարհի, փոխանակ այսպէս «ընդ գրուանաւ» պահելու, իսկապէս յաւերժացուցած պիտի ըլլայ Հայ սպագրութեան 400ամեակը:

Վիեննայի Մխիթարեանք՝ թէեւ հրատարակած են իրենց ձեռագրաց ցուցակը, սակայն իրենց հաւաքածոն հիմա կրկնապատկուած ըլլալով, նոր օրինակներուն ցուցակը անհրաժեշդ կը դառնայ, դարձեալ իրենք ալ ունին խոստում մը զոր չկրցան իրագործել մինչեւ հիմա, հակառակ անոր որ սպագրութեան տրուած ըլլալն ալ ծանուցած էին: Անիկա Ոսկեդարեան Հայերէնի պատմութիւնն էր որ Հ. Տաշեան իբր թէ պատրաստած էր:

Կը սպասենք որ ներկայ տարուան ընթացքին ասիկայ հրատարակուի եւ Հայ բանասիրութիւնը օգտուի: Հայ սպագրութեան չորսհարիւրամեակը լաւագոյն առիթ մը պիտի ըլլայ հրատարակութեանը համար, այսպիսի հատորներու, որ ոչ թէ կը սպագրուին շահու համար, այլ ժամանակին աւերներէն եւ կորուսաներէն փրկելու համար պատմական վաւերագիրներ եւ յուշարձաններ: Եւ ի՞նչ լաւագոյն առիթ մեր հարուսաններուն համար, որ իրենք ալ իրենց կարգին քիչ մը խիղճ ունենային, դէթ համեստ բաժին մը հանելու համար Մտքի գործերու, եւ մեկենասանի հանդիսանալու դիրքերու որոնք ազգին պատմութիւնը, կեանքն, ու գրականութիւնը կը սպակերացնեն:

ԱՐԻՍ.Յ ՎՇՏԱՍՊԵՍՆ